

ARTAUD FLOTE, ABT VAN VÉZELAY EN
RAADSHEER VAN DE GRAAF VAN VLAANDEREN.
TRIOMF EN VAL VAN EEN HOVELING (1322-1332) *

door

Maurice VANDERMAESEN

De auteurs van middeleeuwse verhalende bronnen zijn doorgaans erg zuinig en terughoudend met persoonlijke en openhartige beoordelingen inzake de door hen behandelde thema's. Veelal stellen zij zich tevreden met de "hagiografie" van hun opdrachtgevers en pogen zij hun geschiedschrijving in te vullen met een zogenaamd objectief feitenrelaas. Zelden laten ze zich echter verleiden tot bewuste informatie inzake de mechanismen van de politieke besluitvorming, indien ze daar al toegang tot hadden. Wanneer dan diverse kronieken, zowel Vlaamse als Franse, plots aandacht gaan schenken aan een niet vorstelijk politiek personage, dan moet dit voor de historicus aanleiding zijn tot een diepergaand onderzoek.

Artaud Flote, abt van Vézelay, raadsheer van Lodewijk II van Nevers, graaf van Vlaanderen, in 1323-1324 wakkerde in menig opzicht onze nieuwsgierigheid aan¹. Indien men de verhalende bronnen zou geloven slaagde Flote er op korte tijd in om de "publieke opinie" in Vlaanderen eensgezind tegen zich in het harnas te jagen en zijn naam voor het nageslacht duurzaam te onteren. En vermits latere compilatoren en historici gretig van deze teksten gebruik maakten hoeft het niet te verwonderen dat een serene benadering van deze figuur achterwege bleef. We menen dat Flote recht heeft op een verdediger met een pleidooi waarin vaststaande feiten van stemmingmakerij en propaganda onderscheiden worden. In de hiernavolgende bladzijden vatten we eerst de verwijten van Flotes aanklagers bondig samen, waarna we de man en zijn loopbaan in hun eigen sociaal en politiek milieu en tijds kader plaatsen, om uiteindelijk de verwijten en beschuldigingen naar waarde te beoordelen.

* Gebruikte afkortingen

- A.D.N.: Archives départementales du Nord (Lille)
A.D.P.d.C.: Archives départementales du Pas-de-Calais (Arras)
A.N.: Archives Nationales (Parijs)
R.A.G.: Rijksarchief Gent
S.A.B.: Stadsarchief Brugge
S.A.G.: Stadsarchief Gent

Met dank aan Prof. Dr. H. De Ridder-Symoens en Dr. M. Boone.

(1) Enkele elementen uit de voorliggende bijdrage werden door ons reeds aangehaald in het artikel Flote Artaud, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 8, Brussel, 1979, kol. 317-321.

HET TRADITIONELE BEELD VAN FLOTE IN DE BRONNEN

We richten in de eerste plaats de aandacht op de informatie geboden door Vlaamse en Franse kronieken. Dit brontype kende een verspreiding onder een ruimer publiek. De vermenigvuldiging van de bron door het kopiëren van handschriften en later door de druktechniek deed de visie van de auteur — al dan niet objectief — ingang vinden als *communis opinio*. Ook wij leerden aanvankelijk een Artaud Flote kennen zoals hij beladen met verwijten en schande de geschiedenis is ingegaan.

Een van Flotes tijdgenoten was Bernard, monnik in de abdij van Clairmarais, die in 1329 of kort erna een vervolg schreef op de *Genealogia Comitum Flandriae*, beter gekend als *Flandria Generosa*. Zeer gedetailleerd en origineel biedt deze bron ons a.h.w. een politieke geschiedenis van het graafschap Vlaanderen in het eerste kwart van de veertiende eeuw. Andere auteurs bevestigen of vullen zijn verhaal aan².

Flote wordt in deze bronnen onverbloemd negatief en misprijzend afgeschilderd. Zijn naam wordt nooit in verband gebracht met specifieke gebeurtenissen of beslissingen, doch alleen reeds zijn aanwezigheid als raadsheer van graaf Lodewijk was voldoende om het kwaadaardige van zijn invloed aan te tonen. We leren Flote kennen als een onontbeerlijk raadsheer die de graaf op al zijn verplaatsingen als zijn schaduw volgde. Die positie schokte velen temeer daar hij als Fransman erin was geslaagd om de invloed van de Vlaamse raadsheren te neutraliseren³. Deze wijze van voorstellen bood het voordeel hem impliciet de verantwoordelijkheid te doen dragen voor alle beleidsdaden van graaf Lodewijk in deze periode. Vooral de afwezigheid van een sterk centraal gezag in Vlaanderen wordt in de verf gezet op een ogenblik dat de sociale spanningen uitmondde in de opstand van Westelijk Vlaanderen.

(2) Wij danken Mej. V. LAMBERT die ons inzage gaf in haar licentieverhandeling *De Kronieken van Vlaanderen 1164-1520: een overzicht, met bijzondere aandacht voor hun basis, de "Genealogia Comitum Flandriae" (Flandria Generosa)*, 2 dln., Gent (RUG), 1988. We gebruiken hier het tweede vervolg op de *Flandria Generosa A*, uitgegeven door E. MARTENE en V. DURAND, *Genealogia comitum Flandriae*, in: *Thesaurus Novus Anecdotorum*, III, Parijs, 1717, kol. 377-440. De uitgave door J.J. DE SMET onder de benaming *Chronicon Comitum Flandrensium*, in: *Corpus Chronicorum Flandriae*, I, Brussel 1865, p. 19-257 en vooral 184-187 is "een samenvoeging van verschillende teksten van verschillende handschriften tot een nieuwe compilatie" (LAMBERT, o.c., I, p. 85).

(3) MARTENE en DURAND, o.c., kol.416-417: *Et ipse licentiatis universis consiliariis suis, militibus, burgensibus et clericis, nec non aliis universis Flandrensibus quas in famulos et famulas receperat, accessit versus comitatum Nivernensem, abbate Virgiliacensi solo consiliario suo ipsum comitante, ... Comes autem haec audiens, reversus est ad Flandriam, ... adducens secum abbatem Virgiliacensem consiliarium suum... . ... comes iterato recessit a Flandria cum abbate praedicto cujus omnino innitebatur consilio in scandalum et displicentiam plurimorum*. De Genealogia kende wellicht een ruime verspreiding en werd door andere auteurs op haar beurt als bron gebruikt, naast originele informatie. Dit verklaart soms gelijklopende woordkeuze: *Continuatio Chronici Gerardi de Fracheto*, uitg. GUIGNAUT en N. DE WAILLY, R.H.F., XXI, Parijs, 1955, p. 62: ... *Flamingorum relicto consilio...*; ... *consilio utebatur...*; *Les grands chroniques de France*, uitg. J. VIARD, Parijs, 1920, p. 274: ... le conseil des Flamens mis arrière...

Flote droeg zijn familiale herkomst mee als een erfzonde: als zoon van Pierre Flote, de in 1302 te Groeninge gesneuvelde kanselier van koning Filips IV de Schone, waren de beweegredenen van zijn optreden in Vlaanderen bij voorbaat verdacht⁴. Hij bleek tenslotte niet opgewassen tegen de weerstanden die zijn machtspositie opriep en werd "afgezet"⁵. Over de identiteit van zijn tegenstanders verneemt men in de verhalende bronnen echter niets.

Voorgaande toch reeds bijzonder zware kritiek wordt bevestigd door een bij voorbaat minder subjectief geachte categorie van bronnen, nl. administratieve en rechterlijke bescheiden. Tussen hun nuchtere en zakelijke informatie botst men op vernietigende uitlatingen over Flote. Als voorbeeld citeren we het financiële repertorium van Vane Guy, ontvanger van koning Filips VI van Valois in Vlaanderen, uit 1332. Het gaat hier om een staat van alle door de steden aan de graaf verschuldigde en betaalde bedragen uit hoofde van diverse Frans-Vlaamse verdragen. Een aantal malen gebruikt Vane Guy de termen "*malvasté, faussetei et convoitise*" waar hij Flote beschuldigt van verduistering ten nadele van de grafelijke schatkist⁶. Ook in een document uit een gerechtelijk dossier van ca. 1330-1331 is er sprake van "*malvastiez*". Hierin wordt hem een indrukwekkende lijst van wandaden ten laste gelegd, waaronder hekserij, schriftvervalsing, verraad jegens koning en graaf, verduistering, omkoperij enz.⁷ Zelfs paus Johannes XXII achtte het in 1331 nodig deze beschuldigingen te laten onderzoeken⁸.

De tijdgenoot kon de bijzondere verhouding tussen graaf Lodewijk en Flote het best beschrijven met het woord "*gouverner*". Lodewijk zelf was de eerste om zijn ervaringen met Flote te vertolken: "...*par inductions et exortations mauvaises d'aucuns qui adonques nous gouvernoient...*"⁹ Hier is dus geen sprake van een raadsheer-onderdaan aan wie vrijblijvend advies kon worden gevraagd, doch wel van een schijnbaar duistere figuur die een onmiskenbare greep zou hebben gehad op de handel en wandel van zijn pupil.

Dezelfde bronnen voeren in Flotes gezelschap een zo mogelijk nog duisterder figuur ten tonele in de persoon van een zekere Guy Grimaut.

(4) *Continuatio Gerardi de Fracheto*, p. 62. Dit is de enige bron die impliciet toegeeft dat Flotes akties, hoe goed bedoeld ook, omwille van zijn afkomst stelselmatig door de Vlamingen werden verworpen.

(5) *Chronographia Regum Francorum*, uitg. H. MORANVILLE, dl. 1, Parijs, 1891, p. 271. Deze bron heeft het echter mis wanneer ze de afzetting dateert in september 1323.

(6) R.A.G., Archief van de Staten van Vlaanderen, nr. 962, f° 3r°.

(7) G. DE SOULTRAIT, *Inventaire des titres de Nevers de l'abbé de Marolles, suivi d'extraits des titres de Bourgogne et de Nivernois, d'extraits des inventaires des archives de l'église de Nevers et de l'inventaire des archives de Bordes*, Nevers, 1873, kol. 652-660. In een volgende bijdrage zal deze tekst heruitgegeven en besproken worden.

(8) A. COULON en S. CLEMENCET, *Lettres secrètes et curiales du pape Jean XXII (1316-1334) relatives à la France*, fasc. IX, Parijs, 1967, nr. 4643, p. 85-86.

(9) Archives Départementales du Nord, (ADN), B 410/5830. Of nog een akte van Filips VI van Valois die verwijst naar "... *en temps que le conte avait entour soy gents qui follement et petitement le gouvernoient*". (Stadsarchief Gent, Oorkonden, nr. 370).

Men ontmoet inderdaad toespelingen op de zeer negatieve invloed van *aucuns* of *gens* (meervoudig) uit Lodewijks omgeving, d.w.z. dat Flote minstens één compaan of spitsbroeder zou gehad hebben. De aanklacht van 1330/1331 levert ons zijn naam: Guy Grimaut. Deze stamde wellicht af van een adellijke familie met domeinen te Lantilly in het Nivernais, misschien een jeugdvriend, wellicht Lodewijks kamerheer en deelachtig aan enkele onbezonnen misgrijpen van zijn vorstelijke gezelschap. Zo werd hij in 1322 door de foormeesters van de Champagne met aanhouding bedreigd zolang de graaf een aankoop van paarden niet betaalde. We zullen zijn naam waar nodig in Flotes belevenissen ter sprake brengen¹⁰.

Latere compilatoren maakten van dit materiaal dankbaar gebruik om Flote te betitelen als "groot favoriet" van de graaf die de werkelijke uitoefening van de macht in handen had. Deze visie bleef hardnekkig doorleven tot in onze eeuw¹¹.

Tegenover de quasi eensgezindheid, het aantal en de kwaliteit van de aanklagers lijkt Flotes verdediging een bij voorbaat hopeloze taak. En toch...

FAMILIALE ACHTERGROND EN KERKELIJKE LOOPBAAN

Artaud Flote werd geboren kort na 1280¹² als zoon van Pierre Flote, heer van Revel (Auvergne) en kanselier van Filips IV de Schone, koning van Frankrijk, op 11.07.1302 te Groeninge gesneuveld. Zijn moeder was Marguerite de Châtillon, dochter van Gaucher II van Châtillon, graaf van Porcien, etc...¹³.

Terwijl zijn oudere broer Willem de voetsporen van hun vader in koninklijke dienst volgde en het later eveneens tot kanselier bracht (1338-1348), zocht Artaud zijn toekomst in een kerkelijke loopbaan. Het

(10) DE SOULTRAIT, *o.c.*, kol. 653, n. 1; A.D.N., B 1568, f° 14v°; B 1562, f° 354 v° 355r°.

(11) A. GALLAND, *Mémoires pour l'histoire de Navarre et de Flandre*, Parijs, 1648: "... grand favorij du conte"; P. D'OUDEGHERST, *Annales de Flandre*, dl. II, Gent, 1789, p. 387: "rien ne se faisoit des principaulx affaires du pais sans le conseil et adveu d'iceluy abbé: de manière qu'il se pouoit vanter d'estre par effect audict pais de Flandre ce que ledict conte estoit de tiltre et de nom." Ph. WIELANT, *Recueil des antiquités de Flandre*, uitg. J.J. DE SMET, Brussel, 1865, p. 292; H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*; II³, Brussel, 1908, p. 8, steunend op GUILLAUME DE NANGIS, *Continuation de la chronique*, uitg. GERAUD, Parijs, 1843, p. 51

(12) Willem Flote, Artauds broer, geboren omstreeks 1280, erfde de familietitel van heer van Revel (Revel, dép. Puy-de-Dôme, arr. Clermont-Ferrand, cant. Vertaison) en vermits Artaud een kerkelijke loopbaan ingestuurd werd, kan afgeleid worden dat hij jonger was dan Willem R.-H. BAUTIER, *Recherches sur la chancellerie royale au temps de Philippe VI*, in: *Bibliothèque de l'École des Chartes*, CXXIII, 1965, p. 313.

(13) Over Pierre Flote, zie A. DUCHESNE, *Histoire des chanceliers et gardes des sceaux de France*, Parijs, 1680; F. FUNCK-BRENTANO, *Les origines de la guerre de Cent Ans. Philippe le Bel en Flandre*, Parijs, 1897, p. 426-430; R. FAWTIER en FL. MAILLARD, *Documents relatifs aux agents royaux sous Philippe le Bel*, F. PEGUES, *The Lawyers of the last Capétiens*, Princeton, 1962.

abbatuaat van Vézelay, waaraan zijn naam verbonden bleef, was evenwel slechts de laatste titel in zijn rijk gevulde doch bewogen *cursus honorum*. Op 1 juli 1298, de oudste vermelding in zijn biografie, leert men hem kennen als monnik van Cluny die door de tussenkomst van zijn machtige vader de toezegging verkrijgt op het eerst vrijgekomen prioraat van deze orde¹⁴. Wellicht doorkruisten de spanningen tussen paus Bonifatius VIII en koning Filips IV Artauds ambities vermids eerstgenoemde amper enkele dagen later, op 8 juli, in een brief aan de aartsbisschop van Narbonne en aan de bisschop van Clermont de toegestane gunst intrekt. Tegelijkertijd verloor Flote alle beneficia die waren verworven in tegenspraak met een recente pauselijke bul¹⁵. Korte tijd later, al dan niet onder druk, hernieuwde de paus zijn toezegging op het eerst beschikbare cluniacenser prioraat. Toen Flote zijn begerig oog liet vallen op het prioraat van de abdij van Saint-Martin des Champs stuitte dit op het hevige verzet van abt Bertrand de Colombier (1295-1308). Hij trok zijn kandidaatstelling weliswaar in, doch niet zonder een ruime vergoeding: de abdij van Saint-Martin verbond zich ertoe hem een jaarlijkse rente van 1500 lb. torn. uit te betalen tot een ander prioraat zou zijn gevonden, en Flote mocht voortaan ook elke andere niet-reguliere functie cumuleren¹⁶. Na de dood van Pierre Flote te Groeninge aarzelde paus Bonifatius niet om weerwraak te nemen: op 5 november 1302 onttrok hij alle kerkelijke beneficia aan diens zoon¹⁷. Ook deze tegenslag kwam Artaud blijkbaar vlug te boven vermids hij in 1305 het prioraat van Coincy bezat¹⁸. Deze functie bekleedde hij nog in 1314 en 1315¹⁹. Op 10 november 1320 verwierf hij het abbatuaat van Saint-Médard te Soissons²⁰ en droeg deze titel tot 22 april 1323²¹ toen paus Johannes XXII instemde met de ruil van dit abbatuaat voor dat van Vézelay²². Men mag derhalve het verhaal terzijde schuiven als zou

(14) G. DIGARD, M. FAUCON en A. THOMAS, *Les registres de Boniface VIII*, dl. II fasc. 6, Parijs, 1884, nr. 2673, kol. 185.

(15) IDEM, o.c., nr. 2752, kol. 210.

(16) IDEM, o.c., nr. 3664, kol. 746-749.

(17) IDEM, o.c., III, Parijs, nr. 4847, kol. 568.

(18) Coincy, dép. Aisne, arr. Château-Thierry, kant. Fère-en-Tardenois. Cluniacenser priorij van Saint-Pierre et Saint-Paul, gesticht in 1072 (COTTINEAU, *Répertoire topographique des abbayes et prieurés...*, I, Mâcon, 1939, kol. 830-832; *Dictionnaire d'histoire et de géographie historique*, dl. XIII, Parijs, 1953, kol. 212-213).

(19) *Gallia Christiana*, IX, kol. 392. Volgens dit werk was Flote prior van Coincy in 1305, 1314 en 1315, vervolgens abt van Vézelay en van Saint-Médard. De volgende prior van Coincy heette Lambertus, ten laatste in 1322.

(20) Saint-Médard et Saint-Sébastien, benedictijnen (F. dép. Aisne, hpl.) (COTTINEAU, o.c., II, kol. 3052-3053). Aanstellingsakte bij G. MOLLAT, *Lettres communes de Jean XXII (1316-1334) analysées d'après les registres dits d'Avignon ou du Vatican*, II, nr. 12580, p. 208.

(21) Vermeld als abt van Saint-Médard op 11 augustus 1322 (G. SAIGE en H. LA-CAILLE, *Trésor des chartes du comté de Rethel*, I, Monaco, 1902, nr. CCCXLVIII, p. 594-597, op 28 februari 1323 te Parijs (Archives Nationales, J 565, nrs. 6 en 7) en op 8 april 1323 te Kamerijk (Archives départementales du Nord, B 1492/5549).

(22) Vézelay, F., dépt. Yonne, arr. Avallon, hpl. kant. (MOLLAT, o.c., IV, nrs. 17218, 17220, p. 262). Op het vlak van Flotes kerkelijke loopbaan is de *Gallia Christiana* volle-

Flote op het einde van september 1323 als abt van Saint-Médard zijn afgezet tijdens onderhandelingen te Sint-Omaars om graaf Jan I van Namen, toen in Brugse gevangenschap, vrij te krijgen²³. Anderzijds zal het onvermoede nut van deze "onbruikbare" informatie verder nog blijken. Flote bleef abt van Vézelay minstens tot 9 augustus 1331 toen Johannes XXII tegen hem een onderzoek liet instellen op verdenking van schriftvervalsing en hekserij²⁴. Volgens de *Annales* van de abdij zou Flote nog in 1343 zijn abbatiaat van Vézelay met Jean d'Arcy hebben geruild²⁵.

HET EERSTE CONTACT MET LODEWIJK II VAN NEVERS TE PARIJS

Flotes naam wordt voor het eerst in verband gebracht met Lodewijk II van Nevers op 28 februari 1323. Hij trad toen meteen op het voorplan als één der hoofdgetuigen bij de bekrachtiging van een aantal Frans-Vlaamse verdragen te Parijs²⁶. Zijn aanwezigheid bij een handeling met dergelijke politieke draagwijdte toont reeds dadelijk het belang van zijn persoon aan in de omgeving van de toen 18-jarige graaf van Vlaanderen. Vanaf dit ogenblik nam zijn rol als Lodewijks raadsheer een aanvang. Gezien de omstandigheden waarin de graaf toen verkeerde en waarop we verder nog terugkomen mag men gerust stellen dat Flote toen optrad met de zegen of zelfs op uitdrukkelijke wens van een hoger gezag, in casu het Franse hof. Vooraf rijst echter de vraag waarom juist Artaud Flote, toen nog abt van Saint-Médard, voor die taak uitgekozen of geschikt bevonden werd.

Flote kon alvast invloedrijke familieleden en relaties onder het politieke personeel te Parijs inroepen om zijn aanwezigheid aan het hof te verantwoorden. De hoogbejaarde maar nog zeer actieve Gaucher I de Châtillon, konstabel van Frankrijk († mei 1329), en zijn zoon Gaucher II († 25 aug.

dig onbetrouwbaar. Volgens dl. IX. Parijs, 1751, kol. 419 was Jan II Flote, zoon van Willem Flote, kanselier van Frankrijk, abt van Saint-Médard in 1323. Zijn opvolger Jean III van Conflans zou zijn abbatiaat van Vézelay geruild hebben met Artaud Flote voor Saint-Médard. De G.C. merkt terecht op dat de data niet overeenstemmen vermits Flote reeds abt van Vézelay zou zijn geweest in 1316. In dl. IV, kol. 475 wordt hij inderdaad in deze functie vermeld in 1316. Ook SAIGE en LACAILLE, *o.c.*, I, p. 594, n. 1 kunnen geen oplossing brengen voor het naamprobleem bij de ruil tussen Saint-Médard en Vézelay. Zij vermoeden toch een verwarring tussen de voornamen van Jan en Artaud Flote in de Gallia Christiana. A. CHEREST, *Vézelay. Etude historique*, dl. II, Auxerre, 1868, p. 185-202, geeft geen uitsluitsel inzake de termini van Flotes abbatiaat.

(23) ... *depositus est...* (*Chronographia regum Francorum*, uitg. H. MORANVILLE, I, Parijs, 1891, p. 271). Deze bron zondigt vooral door anachronismen. Bovendien nodigde gravin Mathilde van Artois op hetzelfde ogenblik Flote uit aan haar tafel (*Archives départementales du Pas-de-Calais*, A 416, hotelrekening, f° 14v°).

(24) A. COULON en S. CLEMENCET, *Lettres secrètes et curiales du pape Jean XXII (1316-1334) relatives à la France*, fasc. IX, Parijs, 1967, nr. 4643, p. 85-86.

(25) *Monumenta Vizeliacensia*. Textes relatifs à l'histoire de l'abbaye de Vézelay, uitg. R.B.C. HUYGENS, *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis*, XLII, Turnhout 1976, p. 233; aldus vermeld in de lijst van gekende abten van Vézelay, *ibid.*, p. 610.

(26) A.N., J. 565, nrs. 6 en 7.

1325), gehuwd met Margareta, vrouwe van Dampiere, waren nauw verwant met de Flotes. Willem en Artaud Flote waren immers zonen uit het huwelijk van Pierre F. met Marguerite de Châtillon, dochter van Gaucher II²⁷. Willem F. was een zeer gewaardeerd medewerker van Filips IV de Schone en van diens zonen, opeenvolgende koningen van Frankrijk, die in hem een eerste rangsdiplomaat hadden gevonden (1316-1331), zowel inzake binnenlandse geschillen bvb. tussen prins van den bloede als bij onderhandelingen met Engeland²⁸. Hiernaast onderhielden de Flotes de beste betrekkingen met leden van het huis van Conflans, erfelijke maarschalken van de Champagne. Willems dochter, Allemande de Revel, zal trouwens met Eustache de Conflans huwen²⁹. De Conflans konden terugblikken op een goedgevulde staat van dienst, o.a. in de Franse expedities tegen Vlaanderen³⁰. Opvallend evenwel is hun betrokkenheid bij de aanslepende twist om de rechten over het graafschap Artois tussen gravin Mathilde en Robrecht van Artois: na de bejaarde Hugues, heer van Conflans en maarschalk van Champagne, treden zijn neven Eustache en Hugues op als tijdelijke gouverneurs van het vorstendom, resp. in 1316 en 1321. In 1330 onderhandelt Eustache de Conflans, nu in het gezelschap van Ferri de Picquigny, met hertog Eudes IV van Bourgondie en met Robrecht van Artois om hen te doen afzien van hun erfrechten in Artois³¹. Conflans en Picquigny kunnen tot Robrechts politieke vrienden gerekend worden. Wij durven met des te meer overtuiging beide Flotes bij deze kring onderbrengen in het licht van enkele latere gebeurtenissen zoals de geplande reis van Willem Flote en Robrecht van Artois naar Vlaanderen in 1323, of nog de opmerkelijke, want alleenstaande, sympathiebetuiging van Flote ten gunste van Robrecht in 1331³². Dit is slechts een greep uit een reeks opvallende samenlopen van optredens en relaties, wijzend op het bestaan van een politieke solidariteit. Mede omwille van zijn geestelijke stand en mogelijke rol als biechtvader leek

(27) A. DU CHESNE, *Histoire généalogique de la maison de châillon-sur-Marne...*, Parijs, 1621, p. 364, 398-399, 428. Inzake de politieke betekenis van Gaucher I de Châtillon, zie P. LEHUGEUR, *Histoire de Philippe le Long, roi de France (1316-1322)*, Parijs, heruitg. 1975, passim; R. CAZELLES, *La société et la crise de la royauté sous Philippe de Valois*, Parijs, 1958, passim.

(28) CAZELLES, o.c., p. 92-93.

(29) DU CHESNE, *ibid.*

(30) Over het huis van Conflans, zie A. LONGNON, *Documents relatifs aux comtés de Champagne et de Brie*, I, Parijs, 1901, p. 463-465. De familie verbond zich in de 13de eeuw met de voogden van Terwaan. De genealogie der voogden bij H. VAN WERVEKE, *Het bisdom Terwaan, van den oorsprong tot het begin der veertiende eeuw*, Gent-Parijs, 1924, p. 92-93, naar ANSELME (le père), *Histoire généalogique et chronologique de la maison royale de France, des pairs, des grands-officiers de la couronne, etc.*, VI, Parijs, 1733, p. 144-145, blijft vragen oproepen inzake de uiteindelijk zeer ingewikkelde familieband, vermits anderhalve eeuw lang de oudste twee telgen van iedere generatie der twee familietakken de voornamen Eustache en Hugues droegen.

(31) CAZELLES, o.c., p. 80-81.

(32) H. KERVYN DE LETTENHOVE, *Le procès de Robert d'Artois*, in: Bull. Ac. Roy. de Belg., 2e reeks, X, 1860, p. 663; CAZELLES, o.c., p. 83.

Artaud Flote wellicht de aangewezen persoon om de achttienjarige graaf Lodewijk naar Vlaanderen te begeleiden. Bestond hiervoor evenwel een noodzaak?

Koning Karel IV had redenen genoeg om de jonge, onervaren en nog vrij wispelturige graaf van Vlaanderen van dichtbij onder controle te houden. Frankrijk had na een jarenlang politiek en militair kat- en muisspel de Vlaamse graaf en zijn raadsheren murw gekregen en zich door het verdrag van mei 1320 en het huwelijk van de jonge Lodewijk met de twaalfjarige Margareta van Frankrijk op 22 juli 1320 verzekerd van de absolute trouw van de toekomstige graaf. De voordelen lagen voor de hand: de Vlaamse vazal liep in de pas, doch ook aan de anti-koninklijke reacties van de adel o.a. in de graafschappen Rethel en Nevers zou een einde komen, en, wat belangrijker was, een Frans-Vlaamse alliantie tegen Engeland lag in het verschiet. Hier bovenop mocht het hof met leedvermaak toekijken hoe de Dampierres in Vlaanderen elkaar verscheurden en hoe aartsvijand Lodewijk I van Nevers zich na zijn verbanning (midden april 1322) met zijn kinderen te Parijs vestigde, waar hij evenwel op 6 juli 1322 voortijdig overleed³³.

Lodewijk II van Nevers zelf bleek nu plots het minst betrouwbare element in die politieke constructie te zijn. De koning werd dadelijk verplicht in te grijpen toen bleek dat de nieuwe graaf van Nevers, omringd en beïnvloed door uitgeweken edelen uit Rethel waaronder de onstuimige Jan van Verrières³⁴, bereid was de vete tussen zijn vader en gravin Johanna van Rethel, zijn moeder, aan wie dit graafschap als weduwgift toekwam, verder te zetten, zelfs met de wapens³⁵. Gaucher de Châtillon (!), die reeds op 23 juli 1322 te Parijs de uitvaartplechtigheid van Lodewijk I van Nevers had bijgewoond³⁶ kreeg de moeilijke opdracht te bemiddelen tussen de

(33) H. VAN WERVEKE, Lodewijk, graaf van Nevers en van Rethel, zoon van de graaf van Vlaanderen (1273-1322), in: *Mededelingen van de Kon. Vl. Ac. voor Wet., Lett. en Sch. K. van België, Klasse der Letteren*, XX (1958), p. 55-61.

(34) Biografie van Jan van Verrières bij M. VANDERMAESEN, *De besluitvorming in het graafschap Vlaanderen tijdens de 14de eeuw. Bijdrage tot een politieke sociologie van de Raad en van de raadsheren achter de figuur van Lodewijk II van Nevers (1322-1346)*. Onuitg. doctoraatsverhandeling, Gent, 1977, bijlage biografieën van raadsheren, p. 113-114.

(35) De vroegste sporen van deze ouderlijke twist dateren uit 1318 (VAN WERVEKE, o.c., p. 52). De gravin kreeg de heerlijkheid van Omont in het graafschap Rethel toegevoerd. Zie o.a. uitvoeringsmandementen van Filips V van 15.2.18: SAIGE-LACAILLE, *Trésor... de Rethel*, I, nr. CCCXXXV, p. 570-572, van 9.8.18: Id, o.c., nr. CCXXXVI, p. 572-573, en hernieuwd op 24.2.21 met ditmaal verwijzing naar de obstructie door graaf Lodewijk I: „... *Propter inobedientias potentiamque et rescoussas dicti comitis Nivernensis, complicitum et gentium suorum*...”. De gebeurtenissen werden steeds venijniger, getuige hiervan Karel IV op 2.6.22, die de beschuldiging van obstructie herhaalt, maar nu ook Lodewijk I verwijt (...quod graviter est,...) de koninklijke ambtenaren op een verblijf in zijn kerker te vergasten. (ID, o.c., nr. CCCXLIX, p. 597-598). Men mag zich niet laten misleiden door de ogenschijnlijke en zeer zakelijke verzoeningsakkoorden (o.a. 22.3.23, ID, o.c., nr. CCCLXXXV, p. 636-640, en nr. CCCLXXXVI, p. 640-643), vermits Lodewijk II van Nevers de hand hield boven de door gravin Johanna gewraakte Jean de Verrières.

(36) L. LABANDE, *Trésor des chartes du comté de Rethel*, dl. IV, Monaco-Parijs, 1916, p. 237.

jonge Lodewijk en Johanna van Rethel nadat eerstgenoemde de burcht van Château-Regnault had laten bezetten³⁷. Toen diens goede raad in de wind werd geslagen en graaf Lodewijk zich, na het overlijden van Robrecht van Bethune op 17 september en ongeacht de bij het Parlement te Parijs ingeleide opvolgingsbetwistingen, vanaf 10 oktober, toch in Vlaanderen liet inhuldigen³⁸ was voor koning Karel IV de maat vol. Teruggeroepen naar Parijs maakte Lodewijk dadelijk na zijn aankomst van ca. 6 tot 24 december kennis met de kerkers van het Louvre³⁹. Voldoende afgekoeld mocht hij leenhulde doen voor Vlaanderen dadelijk na de gunstige uitspraak van het Parlement op 29 januari 1323⁴⁰. Enkele dagen later zegelde hij een akte van zelfkritiek en volledige onderwerping aan de koninklijke wil, waarbij hij zich ertoe verbond alle Frans-Vlaamse verdragen uit te voeren en ook de Vlamingen tot naleving ervan te overtuigen⁴¹. Stelden zich hiervoor borg: Gaucher de Châtillon, konstabel, Gaucher, zijn zoon, en Eustache de Conflans, voogd van Terwaan. Op 27 februari tenslotte volgde de plechtige bekrachtiging van voornoemde verdragen in de handen van de bisschop van Parijs en in aanwezigheid — opnieuw — van konstabel Gaucher de Châtillon en Eustache de Conflans. Als eerste getuige, mede omwille van zijn geestelijke waardigheid, fungeert hier Artaud Flote, abt van Saint-Médard⁴².

Uit alle documenten afgeleverd te Parijs in januari-februari 1323 blijkt de geweldige fysieke en morele druk waaronder Lodewijk gebukt ging, de voorzichtigheid en derhalve ook het wantrouwen waarmee Karel IV de teugels van zijn gevangene losliet. In het kader van die bezorgdheid om ook in Vlaanderen de winst van de hele operatie veilig te stellen kreeg de nieuwe graaf een reeks Franse raadsheren toebedeeld — Châtillon, Conflans en Flote — om op zijn eerste beleidsdaden toe te zien. De goede voornemens werden nog te Parijs in daden omgezet met het sluiten van het lang verhoopte vredesverdrag tussen Vlaanderen en Henegouwen op 6 maart, bijgewoond door Flote en Grimaud⁴³.

(37) Château-Regnault, F., Inzake de bezetting zie *Grandes Chroniques de France*, uitg. J. VIARD, Parijs 1920, p. 266. Niet toevallig was juist Jean de Verrières sinds 1317 burggraaf van deze strategisch zeer belangrijke plaats (SAIGE en LACAILLE, o.c., I, nr. CCCXXX, p. 563-564), ruwaard van Rethel in 1320 (IDEM, o.c., nr. CCCXL, p. 579-592) en één der belangrijkste politieke figuren uit dit graafschap (IDEM, o.c., nr. CCCXLI, p. 582-583, en nr. CCCXLIII, p. 584-587).

(38) VANDERMAESEN, Lodewijk II van Nevers (bijgenaamd van Crécy), graaf van Vlaanderen, Nevers en Rethel, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, V, Brussel, 1972, kol. 524-525.

(39) VANDERMAESEN, *De besluitvorming*, bijlage Itinerarium, p. 46.

(40) Uitspraak van het Parlement, uitg. Th. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex diplomaticus Flandrie...*, dl. II, Brugge, 1889, nr. 340, p. 354-356. Gelijktijdige toestemming verleend door Karel IV om naar Vlaanderen terug te keren (A.D.N., B 1269/5501).

(41) A.N., J. 565, nr. 9. In een andere akte erkende hij zich gebonden door alle Frans-Vlaamse verdragen niettegenstaande deze nog niet formeel door hem waren bekrachtigd (A.N., J 565, nr. 8).

(42) A.N., J 565, nr. 7 is het notarieel verslag van deze plechtigheid. Lodewijk II van Nevers verklaart ten overvloede dat dit gebeurde "*de sua plena et libera voluntate absque coactione aliqua metu carceris vel arresti, asserens se liberum et solutum omnino esse et fuisse a die que dicto domino regi fecerat homagium...*"

(43) A.D.N., B 1562, f° 355 r°.

DE EERSTE STAPPEN IN DE VLAAMSE POLITIEK

Het eerste verblijf van graaf Lodewijk in Vlaanderen na zijn leenhulde van ca. 20 maart 1323 tot 4 april 1323⁴⁴, kan bezwaarlijk als een heruitgave van de Blijde Inkomst worden omschreven. Vergezeld van A. Flote, Eustache en Hugues de Conflans, en van Jan van Verrières kwam hij de strikte naleving van de akkoorden van Parijs eisen⁴⁵. De uiteindelijke betaling van de 10.000 lb.torn. rente voortvloeiend uit het verdrag van Pontoise (11 juli 1312) werd het gespreksthemata van de dag⁴⁶ waarbij de Vlaamse steden ten volle beseften dat dit een sterke verhoging van de fiscale druk op de bevolking meebracht. Lodewijks tweede reis naar Vlaanderen, van 30 april tot 8 mei⁴⁷ bracht evenmin een doorbraak in het geschil. Bovendien was zijn krachtproef met Robrecht van Cassel, zijn oom, inzake diens leenhulde voor zijn apanagegebieden de mede oorzaak van een algemene verzieking van de sfeer in Vlaanderen⁴⁸. Terug te Parijs, nog steeds onafscheidelijk omringd door Eustache de Conflans en Artaud Flote, ondervond hij de eerste uitingen van een andere aanpak vanwege Karel IV. Op 30 mei kwam kanselier Pierre Rodier hen melden dat een zending van Willem Flote en de bisschop van Atrecht naar Vlaanderen nogmaals werd uitgesteld⁴⁹. De koning zag dus af van een al te opzichtige inmenging van zijn ambtenaren in Vlaanderen en nam zich voor het karwei door zijn vazal te laten opknappen al moest deze daartoe wat harder aangespoord worden.

Ofschoon Flote aan de persoon van graaf Lodewijk was toegevoegd en verondersteld werd diens optreden in goede banen te leiden, sloot dit geenszins enkele eigenzinnige reacties van de vorst uit. Een voorbeeld hiervan vindt men in de touwtrekkerij die de leenhulde van Robrecht van Cassel te Ieper op 10 juli 1323 voorafging. Hoewel Lodewijk zich wel bewust was van de Franse wens om het geschil met zijn oom bij te leggen, weigerde hij aanvankelijk te Parijs aan het hof zelf op Robrechts verzoek in te gaan om plaats en datum voor de leenhulde in Vlaanderen vast te leggen (31 mei), waarna dan toch maar 8 juli voorgesteld werd⁵⁰. Al dan niet met instemming van Karel IV ondernam hij dadelijk hierop, van ca. 3 juni tot ca. 1 juli, een reis naar Nevers en de Bourgogne, vergezeld van Artaud

(44) VANDERMAESEN, *De besluitvorming*, bijlage: Itinerarium van Lodewijk II van Nevers, p. 49.

(45) Zij maakten deel uit van Lodewijks gevolg toen deze op 8 april te Kamerijk, op de terugweg naar Parijs, de modaliteiten van de verschuldigde *gavena*-belasting bekrachtigde (A.D.N., B 1492, nr. 5549).

(46) Zie de motivering der Gentse parlementen met de andere steden bij J. VUYLSTEKE, *Gentsche stads- en baluwrekeningen, 1280-1336*, Gent, 1908, p. 246.

(47) VANDERMAESEN, *Itinerarium*, p. 50.

(48) Maatregelen tot opschorting van Robrechts vruchtgebruik in deze domeinen: Kortrijk, 2 april 1323 n.s. (A.D.N., B 468/5544 bis, 5547). Een schepenparlement van Gent ging te Brugge en te Ieper de incidenten met *skonings seriante* bespreken die beslag hadden gelegd op Robrechts goederen te Nieuwpoort en te Sint-Winoksbergen; de delegatie ging te Nieuwpoort een onderzoek instellen (VUYLSTEKE, o.c., p. 246-247).

(49) A.N., J 565/13.

(50) A.D.N., B 468/5565.

Flote⁵¹. Het wantrouwen van Karel IV bleef hem evenwel achtervolgen. Op 4 juni vertrok een aanmaning om de gemaakte afspraken na te komen⁵², waarop Lodewijk op 10 juni het beslag op de apanagegoederen ophief⁵³. In een nieuwe brief, ditmaal van 18 juni, beschuldigde Karel IV hem ervan onnodig uitstel te zoeken⁵⁴. Flote kon, zelfs indien hij dit had gewild, zijn pupil niet tot meer spoed aanzetten vermits deze zich nog de tijd gunde om op 28 juni te Auxerre leenhulde te gaan doen bij de bisschop, met zijn geliefde abt aan zijn zijde⁵⁵. Zeer nipt doch nauwkeurig op tijd liet Lodewijk zich op 8 juli te Rijsel prosentwijn aanbieden⁵⁶ en was te Ieper op 9 juli om er Robrechts leenhulde te ontvangen.

Uit wat voorafging blijkt voldoende dat de eerste regeerdaden en zelfs de globale houding van Lodewijk II van Nevers niet helemaal overeenstemden met de verwachtingen van het koningschap. Hoewel hij zijn verbintenissen als trouw vazal stipt nakwam poogde de negentienjarige graaf niettemin zijn verloren zelfstandigheid te verbergen onder het mom van weerbarstigheid en uitdagend optreden. Flote was handig genoeg om alle verwijten af te zwakken en erger te voorkomen, zonder hierbij de gunst noch van de koning noch van de graaf te verspelen.

De hoger geciteerde diplomatische bronnen bevestigen ogenschijnlijk de door de kroniekschrijvers zo gewraakte opdringerigheid en alomtegenwoordigheid van de abt van Vézelay. Het is zelfs een kleine stap om te gewagen van onontbeerlijkheid, vooral wanneer het verloop van de leenhulde van Robrecht van Cassel op 9 en 10 juli te Ieper van nabij gevolgd wordt⁵⁷. Toen deze zich op 9 juli 1323 bij graaf Lodewijk aanbodde vond hij er zijn neef omringd door een schare edelen en raadsheren. Na wat heen en weer gepraat besloot Lodewijk de procedure op te schorten tot de volgende dag en verantwoordde dit bij mondde van Boudewijn van Zonnebeke, zijn raadsheer-legist, door de afwezigheid van enkele der belangrijkste leden van zijn Raad⁵⁸. De graaf dacht hierbij aan Flote die inderdaad de volgende dag de leiding van de plechtigheid overnam. Voor het eerst komt in een bron ondubbelzinnig de invloedrijke rol van Flote aan het licht. Wij nemen hierbij aan dat juist Flotes bijzondere positie de opvallende aanwezigheid bij de graaf verantwoordde⁵⁹.

(51) VANDERMAESEN, *Itinerarium*, p. 50.

(52) A.D.N., B 468/5568

(53) A.D.N., B 1312/5570.

(54) A.D.N., B 468/5576.

(55) DE SOULTRAIT, *Inventaire*, kol. 652.

(56) Stadsarchief Rijsel, Stadsrekeningen Rijsel, 1322-1323, f° 44 r°.

(57) A.D.N., B 468/5583, notarieel verslag van Robrechts handelingen te Ieper van 8 tot 10 juli 1323, door Gillis du Jardin, van Steenvoorde, Willem Clement, van Cassel, en Jan Crabe. Een verslag van dezelfde gebeurtenissen, doch beperkt tot 10 juli, van de hand van notaris Pierre de Cambrai werd uitgegeven door TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex diplomaticus Flandriae...*, dl. II, Brugge, 1889, nr. 347, p. 366-368. Deze laatste tekst vertolkt de grafelijke visie op de gebeurtenissen.

(58) A.D.N., B. 468/5583: „et hiis auditis ab ipso comite Flandrie ipse suum consilium ad se vocavit et habita super hoc aliquantulum deliberatione...”, laat antwoorden... „quod expectabat aliquos de suo consilio majores adhuc venturos...”.

(59) DE LIMBURG-STIRUM, o.c., *ibid.* Uit een vergelijking der getuigenlijsten van

Flote en zijn Franse gezellen in Vlaanderen — Châtillon en Conflans — begingen een eerste zware beoordelingsfout toen ze graaf Lodewijk ertoe bewogen de waterheerlijkheid te Sluis aan Jan I van Namen over te dragen. Deze bezat reeds enkele economisch en financieel veelbelovende rechten te Sluis zoals het *foraticum*, een belasting op elk te Sluis geopend vat wijn, of nog het banmolenrecht. Van hun kant genoten de inwoners van de stad tolvrijstelling. Jan I en Sluis begrepen elkaars belangen en eigenden zich verder in de jaren 1310-1320 brutaal een aantal economische rechten toe op de Zwinscheepvaart ten nadele o.a. van Damme. Graaf Jan wachtte nog slechts op een kans om zijn greep op het handelsverkeer door het Zwin tot Sluis te verstevigen. Die kans diende zich aan in juli 1323 toen graaf Lodewijk, in sluimerende onmin met Robrecht van Cassel en met de Vlamingen gedwongen was de banden met Jan van Namen en met de adel nauwer aan te halen. Jan eiste dan ook voor die steun de waterheerlijkheid te Sluis op. Châtillon en Conflans, die geheel de maand juli in Vlaanderen verbleven, kwamen persoonlijk bij Lodewijk tussenbeide om de overdracht door te drukken. De Fransen wensten immers een waardevol bondgenoot in Vlaanderen dit genoeg niet te ontzeggen⁶⁰.

De schenking werd gezegd op 13 juli te Ieper waar Lodewijk nog steeds hof hield⁶¹. Hoewel Flotes naam hierbij niet vermeld wordt, veronderstellen we dat hij toch ook bij de zaak betrokken was. In elk geval kreeg hij met de gevolgen van deze beslissing af te rekenen.

Ofwel onderschatte graaf Jan de krachtproef met Brugge ofwel nam hij er de bewuste provocatie op de koop toe bij. Zowel hijzelf als zijn Franse vrienden waren immers gewaarschuwd dat de stad haar handelsvrijheid tegen elke prijs zou verdedigen.

Amper enkele weken later kregen Lodewijk en zijn omgeving de eerste gevolgen van hun misstap onder ogen: de verwoesting van Sluis op 31 juli-1 augustus, de gevangename van Jan van Namen door de Bruggelingen en een verhoging van de spanning met Brugge. Opeenvolgende onderhandelingen en bemiddelingen culmineerden in de conferentie van Sint-Omaars (einde september 1323) waar op initiatief van gravin Mathilde van Artois de graaf en zijn raad, de steden Ieper en Brugge en het kruim van de Vlaamse adel vergaderden. Artaud Flote was hier zeker niet de minst belangrijke deelnemer, vermits hij de bijzondere eer genoot afzonderlijk aan de tafel van gravin Mathilde te worden uitgenodigd⁶². Jan van Namen zorgde zelf voor de oplossing van het probleem door de waak-

beide notariële verslagen blijkt dat ook Gwijde van Vlaanderen, Lodewijks bastaardbroer, zich op 10 juli bij het gezelschap voegde.

(60) Inzake de relatie Namen-Sluis zie J. BOVESSE, Notes sur l'Ecluse et la maison comtale namuroise à la fin du 13e et au début du 14e siècle, in: *Hommage P. Bonenfant*, Brussel, 1965, p. 231-253.

(61) Rijksarchief Namen, Oorkonden van de graven van Namen, nr. 452. J. SABBE, De opstand van Brugge tegen graaf Robrecht van Bethune en zijn zoon Robrecht van Cassel, in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis-Brugge*, CVII, 1970, p. 246, ziet in deze schenking de prijs die graaf Lodewijk voor Jans steun moest betalen.

(62) A.D. P.d.C., A 416, f° 15r°, de hotelrekening vermeldt einde sept. 1323 de aanwezigheid van de abt van Vadelay [sic].

zaamheid van zijn bewakers te verschalken en uit Vlaanderen te vluchten (begin oktober 1323).

Lodewijk en Flote deden nog enige moeite om belangstelling voor hangende problemen op te brengen zoals een verlenging van het bestand met Engeland, een compromis in de zaak Sluis enz., doch beiden vertrokken ca. 15 oktober uit Vlaanderen. Ook dit laatste bleek een ongelukkige beslissing⁶³.

FLOTE TEGENOVER DE OPSTAND IN WESTELIJK VLAANDEREN

Noch graaf Lodewijk, noch Artaud Flote waren zich echt bewust van de explosieve toestand toen ze Vlaanderen verlieten. Zelfs toen de eerste haarden van opstandigheid gevaarlijk snel in omvang toenamen en de stadsklerken van Gent, Brugge en Ieper ca. 23 november naar Frankrijk werden uitgezonden om er de graaf, die ze uiteindelijk te Gray-sur-Saône in de Franche-Comté vonden, te smeken naar Vlaanderen terug te keren⁶⁴, kon de ernst van de situatie niet tot hem (en Flote) doordringen. Zelfs een gelijkaardig verzoek van de ruwaard werd hooghartig afgewezen. De verantwoordelijkheid voor de snelle verwording van de toestand in Vlaanderen lag voor een groot deel bij de tactische fout om Gobert d'Aspremont, een Vlaamsonkundig edelman uit Rethel, als ruwaard aan te stellen. Die beslissing krijgt echter een achtergrond wanneer men weet dat ook Aspremont verwant was met het huis van Châtillon⁶⁵ en reeds op 30 mei 1318 optrad als invloedrijk raadsheer van Lodewijk I van Nevers⁶⁶. Met het ruwaardschap van Aspremont haalde de Franse lobby in de Raad dus een nieuwe slag thuis. De ruwaard, zelfs met de hulp van de drie steden, was evenwel niet opgewassen tegenover de beweging en moest op zijn beurt de terugkeer van graaf Lodewijk vragen⁶⁷. Diens weigering ging

(63) Op 19 oktober reist een Gents schepenparlement naar de heer van Aspremont, ruwaard van Vlaanderen, wat erop wijst dat Lodewijk Vlaanderen had verlaten (VUYLSTEKE, o.c., p. 340 en 349). MARTENE en DURAND, o.c., kol. 416: „*Et ipse licentiatius univ'ersis consiliariis suis, militibus, burgensibus et clericis, nec non aliis univ'ersis Flandrensibus, quas in famulos et famulas receperat, abbate Virgiliacensi solo consiliario suo ipsum comitante...*”

(64) VUYLSTEKE, o.c., p. 336; DES MAREZ en DE SAEGHER, o.c., II, p. 374. Gray-sur-Saône, F., dép. Haute-Saône, arr. Vesoul, hpl. kant. „... *omme hem te togene de grote onruste ende onpays die in Vlaendren was, ende hem te biddene dat hi wilde comen te Vlaendren waerd ende maken pays int land...*”

(65) DUCHESNE, *Histoire généalogique... de Châtillon*, p. 372, en IDEM, *Histoire généalogique... de Guines*, p. 242.

(66) A.D.N., B 1562, f° 301 r°-303 r°. Bondgenoot van Lodewijk I in diens conflict met graaf Renaud van Bar, met een schuldbekentenis van 6000 lb. par. ten bate van Gobert, hernieuwd door Lodewijk II op 13 oktober 1323 (!) (A.D.N., B 4064/5602). Inzake de financiële afhandeling van deze schuld zie ook Rijksarchief Gent, Oorkonden de Saint-Genois, nr. 1408; A.R.A., Oorkonden van Vlaanderen, reeks I, nr. 2840; A.D.N., B 4064/5678; en de ergenis van Goberts erfgenaam m.b.t. het uitblijven van de aflossing van de schuld, 18 september 1327 (A.D.N., B 1568, f° 93 r°).

(67) MARTENE EN DURAND, o.c., kol. 416: „*Nec potuit hunc sedare tumultum, dominus de Aspero Monte cum adiutorio trium villarum Flandriae, licet ad hoc plurimum laboraret.*”

gepaard met de beschuldiging van laksheid. Uit het verzoek van Aspremont blijkt tevens hoezeer de afwezigheid van Jan van Namen en van Robrecht van Cassel, de twee invloedrijkste Dampierres, het gezagsvacuüm in Vlaanderen nog vergrootte⁶⁸.

Graaf Lodewijk keerde naar Vlaanderen terug op 2 februari 1324 en bleef er tot 3 juli van hetzelfde jaar⁶⁹. Hij vertrok naar Nevers met het waanbeeld voldoende maatregelen te hebben getroffen om de rust te herstellen. De beoordeling en de wijze van voorstellen van dit optreden door de *Genealogia Comitum Flandriae* is alleszins een knap staaltje van stemmingmakerij tegen Flote. De beschrijving van deze tijdspanne begint en eindigt met de vaststelling dat de graaf eens te meer aankwam en vertrok met de abt van Vézelay als enige raadsheer. Aldus wordt de indruk versterkt dat Lodewijk inderdaad uitsluitend op advies van Flote regeerde. De afkeuring door de auteur van de beslissingen genomen door de graaf en hier geplaatst tussen beide zinsneden m.b.t. Flote suggereert bijgevolg diens fundamentele verantwoordelijkheid voor de verdere ontwikkeling van de opstand in Vlaanderen: de rebellen genoten immers van volledige straffeloosheid.

Deze voorstelling van de feiten moet flink bijgeschaafd worden. Vooreerst stemde Robrecht van Cassel ermee in zijn neef in Vlaanderen bijstand te verlenen. Voor die steun liet hij zich alvast en nog te Parijs vergoeden (13 januari 1324) met de volledige overdracht van al zijn inkomsten en rechten in zijn apanagedomeinen⁷⁰. Al dan niet in het gezelschap van Lodewijk en Flote teruggekeerd nam Robrecht een deel van het initiatief in Vlaanderen van Flote over⁷¹.

Een weloverwogen aktie om de gemoederen te bedaren werd opgezet waarbij de twee haarden van onrust gecoördineerd werden aangepakt: Robrecht kreeg de vrije hand binnen zijn invloedssfeer, d.w.z. de kasselrijen Veurne, Sint-Winoksbergen en het Ieperse, terwijl Flote Brugge en het Vrije voor zijn rekening mocht nemen. De krachtlijnen van hun optreden zijn gekend. In Zuid-Westvlaanderen stelde een enquêtecommissie o.l.v. Robrecht de opstandelingen grootdeels in het gelijk⁷². In het Noorden werd Jan van Namen de zondebok: enerzijds werd zijn optreden te Sluis door graaf Lodewijk veroordeeld⁷³, anderzijds bekwam Brugge volledige vergiffenis en kon de stad zelfs haar greep op het platteland verstevigen,

(68) PIRENNE, *Le soulèvement*, p. 163-165.

(69) MARTENE en DURAND, o.c., kol. 416-417: „Comes autem haec audiens reversus est ad Flandriam circa festum Purificationis beatae Mariae adducens secum abbatem Virgiliacensem, consiliarium suum... Quo facto, comes iterato recessit a Flandria cum abbate praedicto, cujus omnino innitebatur consilio, in scandalum et displicentiam plurimorum...”

(70) A.D.N., B 469/5618, 5620.

(71) Een vergelijking van de Gentse en Ieperse stadsrekeningen toont een sterke opflakking aan van de onrust zowel op het platteland als in de steden einde maart tot half april 1324 (DESMAREZ en DE SAEGHER, o.c., II, p. 380-381; VUYLSTEKE, o.c., p. 352). Dit kon graaf in steden slechts ertoe aanzetten zeer dringend een aantal toegevingen te formuleren om uitbreiding van de opstand te voorkomen.

(72) PIRENNE, *Le soulèvement*, p. 165-180.

(73) S.A.B., Oorkonde nr. 293: „auquel ne souffist mie les maux et rebellions contre nous faites sicomme dessusdit est, mais encore s'efforce ainsi comme l'en nous donne a entendre et selon ce que nous sentons par certaines conjectures”.

Jans rechten te Sluis werden beknopt ten gunste van Damme, en ook aan de eisen van inwoners van het Vrije werd tegemoet gekomen. Was het een toeval dat Gent omstreeks hetzelfde ogenblik de kapitalisatie van haar aandeel in de 8.000 lb. par. rente in de wacht sleepte of was dit een gepast zoethoudertje⁷⁴? Robrecht van Cassel liet zijn diensten verder verzilveren met de bekrachtiging van zijn apanagerechten⁷⁵.

Nu blijkt dat Flotes rol onmogelijk af te leiden valt uit de afgeleverde privileges en begeleidende maatregelen. Bijna alle beslissingen werden genomen na overleg met de (anonieme) Raad⁷⁶. Een eerste rechtstreekse aanwijzing voor zijn werkelijke plaats in de besluitvorming is zijn persoonlijke brief aan de Brugse stadsmagistraat met de mededeling dat hij het orgineel (!) van een recente overeenkomst tussen de graaf en het Vrije opstuurt en eindigend met de veelbetekende formule van grote bereidwilligheid⁷⁷. Deze brief dateert van 12 april 1324, net zoals de oorkonde(n) voor het Vrije. Flote bewijst hier zeer dicht bij de besluitvorming en bij de materiële aflevering van grafelijke akten te staan.

Een onverdachte en weinig gebruikte bron geeft tenslotte uitsluitsel inzake zijn politieke rol tijdens deze bewogen dagen, nl. de briefwisseling tussen Vlaanderen en paus Johannes XXII⁷⁸. In een brief van kort na 12 april verzocht het Brugse stadsbestuur de paus om de aktie van Flote bij het herstel van de vrede in Vlaanderen met gepaste beneficia te belonen, waarop Johannes XXII op 16 mei 1324 de bereikte resultaten goedkeurde en beloofde Flotes welzijn te zullen gedenken⁷⁹. In een ander schrijven waren ook graaf Lodewijk en Robrecht van Cassel ten gunste van Flote tussen gekomen, met hetzelfde antwoord tot gevolg⁸⁰. In beide brieven waarschuwde de paus niettemin voor een overdreven optimisme inzake de toestand in Vlaanderen en vroeg een onafgebroken waakzaamheid. De verdere gebeurtenissen bevestigden de twijfel van Johannes XXII.

Graaf Lodewijk (en Flote) kon(den) slechts vaststellen dat de verhoopde verzoening uitbleef, en dat de toegevingen het gemeen integendeel hadden gesterkt in de gegrondheid van zijn eisen⁸¹. Nieuwe spanningen tussen Brugge en het Vrije deden lokale haarden van onrust weer opblaaien, waar-

(74) Bibliothèque Nationale Parijs, Mélanges Colbert, doos 391, nr. 618; S.A.G., Oorkonden, nr. 108.

(75) A.D.N., B 469/5639, 5641, 5644.

(76) Slechts de akte van 9 april 1324 (n.s.) m.b.t. het Gentse Transportaandeel vermeldt de tussenkomst van een raadsheer in het bijzonder: *Par mons. le conte present mons. de Verzelay*. (B.N., Mélanges Colbert, doos 391, nr. 618).

(77) S.A.B., Oorkonden, nr. 300: „*Se vous voulez chose que nous puissons fere, si nous mandez fiablement, nous le ferons tousjours volentiers.*”

(78) Uitgave A. FAYEN, *Lettres de Jean XXII (1316-1334). Textes et analyses. [Analecta Vaticano-Belgica, II], 2 dln., 3 bndn., Rome-Brussel-Parijs, 1908-1909.*

(79) IDEM, o.c., I, nr. 1337, p. 496-497: ... „*qui (= Flote) ad statum pacis hujusmodi procurandum, ut vestre testantur littere, laudabiliter laboravit.*”

(80) IDEM, o.c., I, nr. 1338, p. 497-498: „*Et quia dilectus filius... abbas Verzeliacensis ad sedandam discordiam et procurandam concordiam antefatas sedule, prout tue testantur littere, laboravit, habere illum, tue interventionis obtentu suorumque meritum intuitu, loco et tempore intendimus commendatum.*”

(81) PIRENNE, *Le Soulèvement*, p. XVIII.

op de graaf de teugels strakker aantrok, alle initiatieven van het gemeen onwettig verklaarde en het gezag van de plaatselijke baljuws bevestigde⁸². Temidden van hongerrellen⁸³ en spijs het aandringen der grote steden vertrok hij op 3 juli naar Parijs en Nevers⁸⁴. Volgens de *Genealogia* lokte dit algemene afkeuring uit, temeer daar ook ditmaal Artaud Flote Lodewijks enige reisgezel zou zijn geweest en dus andermaal de inspirator van een grove blunder. Vermits Lodewijk en Robrecht op 13 juli te Parijs onder beider naam en zegel een oorkonde afleverden maakte de tweede vermoedelijk eveneens deel uit van het grafelijke gevolg⁸⁵. De verhalende bronnen vertellen evenmin dat de graaf toen gevolg gaf aan een koninklijke oproep om hulp te verschaffen in de "oorlog" tegen de Engelsen in Aquitanië⁸⁶. Robrecht keerde trouwens begin augustus naar zijn apanagelands terug om ook de Vlamingen tot interventie over te halen⁸⁷. De steden wensten evenwel niet de sociale onrust in het graafschap ten top te drijven door de handelsbetrekkingen met Engeland te verbreken⁸⁸.

De *Genealogia* stelt opgelucht vast dat Lodewijk "zijn" abt te Parijs had achtergelaten toen hij op 2 februari 1325 naar Vlaanderen terugkeerde⁸⁹. Flote zette inderdaad geen voet meer op Vlaamse grond, doch verdween ook uit de omgeving van Lodewijk II van Nevers. Wat waren de achtergronden van deze plotse breuk in een schijnbaar vlotte samenwerking?

DE ONGENADE

Kwam de ongenade zo plots en onverwacht als het feitenmateriaal laat uitschijnen? Was het graaf Lodewijk die zich van een te belastende raadsheer ontteed, of waren andere krachten in het spel opgedoken?

Waar hij op 16 mei 1324 het optreden van Flote nog zo had geprezen gebood paus Johannes XXII hem in een kort en krachtig mandement op 27 oktober van hetzelfde jaar om naar Avignon over te komen. De redenen hiertoe werden niet uiteengezet doch uitstel werd alvast als onaanvaardbaar aangekondigd⁹⁰. Deze dagvaarding moet bepaald niet de eerste

(82) S.A.B., Oorkonden, nr. 304.

(83) A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents de l'abbaye de St. Pierre au Mont Blandin à Gand*, II, Gent, 1871, p. 31.

(84) Stadsarchief Rijsel, Stadsrekeningen Rijsel 1323-1324, f° 46 r°; MARTENE en DURAND, *o.c.*, *ibid.*

(85) A.D.N., B 469/5653 en 5654, regeling van een geschil inzake Robrechts apanage-rechten.

(86) VUYLSTEKE, *o.c.*, p. 343.

(87) In de week van 11-18 augustus was hij te Nieuwpoort, 8-15 september te Duinkerke. (DESMAREZ en DE SAGHER, *o.c.*, p. 389).

(88) Op 21 juli 1324 gaf koning Edward II het bevel om alle goederen- en personenverkeer van en naar Frankrijk tegen te houden, evenwel met een uitdrukkelijke uitzondering voor de Vlamingen (RYMER, *Foedera...*, II, p. 105).

(89) MARTENE en DURAND, *o.c.*, *ibid.*

(90) FAYEN, *o.c.*, I, nr. 1443, p. 536: „sine cunctatione”.

geweest zijn vermits eveneens op 27 oktober een bevelschrift gericht werd aan de deken van Nevers om hogergenoemd mandement aan Flote ter hand te stellen en vooral om niet langer genoeg te nemen met diens redenen tot uitstel. De deken wordt bovendien gevraagd een notariële akte van de notificatie te laten opstellen⁹¹. Men mag derhalve de eerste tekenen van moeilijkheden voor Flote omstreeks einde september 1324 situeren. Flote had evenwel niet getalmd om zijn belangen te verdedigen. Zo vond hij graaf Lodewijk dadelijk bereid een bijzonder gezant naar Johannes XXII af te vaardigen met brieven om alvast de dagvaarding op te schorten. Het kan geen toeval geweest zijn dat de gezant Gui Grimaud heette. Deze kwam echter te Avignon aan kort na 27 oktober toen de tweede dagvaarding reeds verzonden was. Grimauds onderhoud met de paus wijzigde diens standpunt niet: in zijn antwoord van 5 november 1324 aan Lodewijk II van Nevers is de paus van mening dat de overkomst van Flote "nuttig zal zijn en niet minder opportuun voor de grafelijke belangen"⁹². Evenmin als Grimauds zending oogstte de tussenkomst van Alfons van Spanje ten gunste van Flote enig onmiddellijk succes. De paus excuseerde zich bij deze invloedrijke Franse hofpersonaliteit, net zoals hij dit deed bij Lodewijk II, voor de dagvaarding van Flote, maar beloofde wel uit achting voor de interveniënt de moeilijkheden van Flote welwillend te onderzoeken⁹³. Deze laatste gaf inderdaad gehoor aan de pauselijke oproep en begaf zich naar Avignon waar hij ononderbroken tot 2 mei 1326 verbleef ten behoeve van de tegen hem ingestelde procedure. De beschuldigingen aan zijn adres, zo verneemt men nu, waren uitgebracht door niemand minder dan gravin Mathilde van Artois en koningin Johanna van Frankrijk, haar dochter. Over het motief en de aard der aanklacht komt men uit de pausbrieven niets te weten. Feit is dat Johanna's procureur te Avignon geen nadere informatie kon verstrekken inzake de geformuleerde aanklacht, laat staan harde bewijzen op tafel leggen. Johannes XXII meldde derhalve op 1 juni 1325 aan Mathilde dat geen grond tot verdere vervolging bestond en dat hij zou oordelen naar goddelijke ingeving⁹⁴. Toen Johanna tijdens de tweede helft van 1325 haar beschuldigingen nogmaals herhaalde betuigde de paus nog duidelijker zijn twijfels over de schuld van Flote in een antwoord van 5.12.1325⁹⁵. Uiteindelijk mocht Flote op 2 mei 1326 Avignon verlaten na voorspraak vanwege koning Karel IV en kreeg residentieplicht te Vézelay⁹⁶. Tot 1331 tast men vervolgens in het duister omtrent zijn persoon en activiteiten.

Artaud Flote had zich geen geduchter vijandschap kunnen kiezen dan die van beide dames. We wezen hoger reeds op de politieke achtergronden van Lodewijks huwelijk, doch ook factievorming binnen de hoogste politieke bestuursorganen van het koninkrijk kon verregaande gevolgen hebben.

(91) IDEM, o.c., nr. 1444, p. 536-537: „*cessante dilationis obstaculo*”.

(92) IDEM, o.c., nr. 1446, p. 537-538.

(93) IDEM, o.c., nr. 1447, p. 538.

(94) IDEM, o.c., nr. 1601, p. 585-586.

(95) A. COULON en S. CLEMENCET, *Lettres secrètes et curiales du pape Jean XXII (1316-1334) relatives à la France*, III, nr. 2662, p. 103.

(96) FAYEN, o.c., II, nr. 1736, p. 37-38.

Robrecht van Artois vocht nl. reeds sinds jaren de opvolgingsrechten van zijn tante Mathilde in Artois aan, zag zijn eisen reeds enkele malen afgewezen, doch hoopte nu met de welwillendheid van Karel IV en vooral van Filips (VI) van Valois het tij te doen keren. Mathilde van haar kant kon rekenen op de steun van koningin Johanna, haar dochter, en van de hertog van Bourgondië, haar schoonzoon. Het toetreden van de graaf van Vlaanderen kon haar partij slechts verstevigen. In dit scenario kan Artaud Flote als beschermeling van Robrecht van Artois en raadsheer van graaf Lodewijk een mogelijke hinderpaal gevormd hebben. Lodewijks echtelijke ruzies, waarover verder meer, werden dan ook aangegrepen om Flote in een kwalijk daglicht te stellen en uit diens omgeving te verwijderen. We denken hier terug aan de zinsnede uit de *Chronographia* waarin Flote in september 1323 te Sint-Omaars als raadsheer zou zijn "afgezet". De auteur vergiste zich weliswaar in de datering van de gebeurtenis maar getuigt op zijn manier van het oorzakelijke verband tussen de afzetting en "Sint-Omaars", m.a.w. gravin Mathilde.

In wat voorafging werden zoveel mogelijk vaststaande feiten i.v.m. Flotes biografie bijeengebracht, en meer in het bijzonder inzake zijn politieke loopbaan in Vlaanderen. Politieke en administratieve bescheiden (oorkonden, rekeningen, briefwisseling, enz....) uit de periode van actief raadsheerschap bieden geen bewijs noch vermoeden van enig misdadig machtsmisbruik of van persoonlijk winstbejag. Integendeel, de pauselijke bronnen alleen reeds schijnen hem vrij te pleiten van de tegen hem ingebrachte beschuldigingen. Dit staat in contrast met de mening van verhalende bronnen zoals de *Genealogia Comitum Flandriae* die geen goed woord voor de persoon van Flote over hebben. De *Genealogia*, waarvan de redactie door Bernard van Clairmarais in 1329 werd aangevangen, staat weliswaar zeer dicht bij de feiten doch kan zijn beïnvloed door gebeurtenissen tussen 1326-1331 waarbij Flotes naam nog opduikt. Wij hielden met deze hypothese rekening.

FLOTE EN LODEWIJKS ECHTELIJKE PROBLEMEN

Uit wat vooraf ging blijkt dat de graaf van Vlaanderen minstens tot einde 1324 zijn raadsheer in bescherming nam. In oktober 1327 was zijn houding jegens Flote echter volkomen omgeslagen. De eerste kritiek uit Lodewijks "mond" komt voor in een zeer officiële akte van 17 oktober 1327 en staat rechtstreeks in verband met zijn huwelijksproblemen. Toen hij ca. 15 oktober 1327 bij gravin Mathilde van Artois te Bracon op bezoek was⁹⁷, met de bedoeling zijn echtgenote Margareta eindelijk aan zijn zijde te mogen meenemen, faalde hij eens temeer jammerlijk in het echtelijke bed⁹⁸.

(97) Bracon, Frankrijk, dep. Jura, arr. en kant. Lons-le-Saunier. Bezoek vermeld in de hotelrekeningen van gravin Mathilde van Artois en Franche-Comté (A.D.P.d.C., A. 461, f° 13 r°, 35 r°).

(98) A.D.N., B 1562, f° 134 v°: „*causa et spe uxoris cognoscendere in quo jam defecerat et ibi paratam uxorem invenisset nec cognoscere potuisset ex qua domina Attrebatensis fuit*”

Gravin Mathilde en koningin Johanna lieten Margareta niettemin vertrekken niet zonder vooraf een reeks materiële en morele waarborgen van Lodewijk afgedwongen te hebben. In de akkoorden van Poligny van 17 en 18 oktober 1327 beloofde de graaf zijn echtgenote voortaan goed te zullen behandelen, zodat een vroeger stormachtig samenzijn zoals te Nevers zich niet meer zou herhalen⁹⁹. De toespeling op personen die Lodewijk toen onder "voogdij" hadden is duidelijk gericht op Flote en Grimaut. Flotes optreden bij de graaf wordt in de bronnen inderdaad vaak omschreven als "gouverner" en niet als "conseiller". Dit betekent tevens dat die eerdere slechte behandeling van de gravin plaats vond kort vóór oktober 1324 toen Flote naar Avignon werd ontboden en uit Lodewijks omgeving verdween. Volgens zijn itinerarium verbleef Lodewijk van midden juli tot midden december 1324 te Nevers.

Het zal steeds onduidelijk blijven of die eerste echtelijke twist meteen de aanleiding was voor gravin Mathilde en koningin Johanna om Flote bij de paus van duistere praktijken te gaan beschuldigen. Het beroep op de kerkelijke instanties schijnt wel in die richting te wijzen. Iemand moest toch opdraaien voor het "grote onvermogen" van graaf Lodewijk. Gravin Mathilde zag hier wellicht tegelijkertijd de kans om een beschermeling van Robrecht van Artois en van een haar vijandige clan in discrediet te brengen. Flote dankte echter zijn heil aan Johannes XXII die moeilijk door het aangebrachte bewijsmateriaal te overtuigen was.

Hoewel Flote, voor zover bekend, volkomen uit de grafelijke omgeving was verwijderd, bleven Lodewijks echtelijke problemen hem dus ook na 1325 als een noodlot achtervolgen. Toen Lodewijks falende viriliteit in oktober 1327 nog steeds niet verholpen was en op zijn minst het hele Vlaamse en Bourgondische hof hiervan op de hoogte waren, werd opnieuw een zondebok gezocht, en gevonden. Dit kan afgeleid worden uit de inhoud van de aanklacht van 1330/1331. De toenmalige hoofdbeschuldiging van hekserij die Flote en Grimaut ten laste wordt gelegd is in werkelijkheid de heroprakeling van feiten, al dan niet voor een deel aangepast, geput uit een eerder gevoerd proces wegens hekserij tegen Grimauts moeder. De arme vrouw werd op de pijnbank gelegd, bekende uiteraard al het gewenste en eindigde vervolgens op de brandstapel. Haar verklaringen moesten voor de buitenwereld het bewijs leveren dat de opgeroepen buitennatuurlijke krachten inderdaad in 1327 een normaal huwelijksleven konden verstoren. Gezien het beoogde doel kan dit proces tegen moeder Grimaut omstreeks einde 1327-1328 hebben plaatsgevonden. Dat deze zaak oorspronkelijk geen verband hield met die van 1331 moge blijken uit het voorkomen van twee afzonderlijke dossiers in het grafelijk archief in 1335-1336¹⁰⁰. Het

furibunda et satim incepit movere verba quasi mater filiarum Zebedei... et ibi dominus propter defectum suum erat quasi desperatus et nos cum eo."

(99) A.D.N., B 410/5830: „nous li fesimes plusieurs gries et durtés par inductions et exortations mauvaises d'aucuns qui adonques nous gouvernoient." De gegeven waarborgen, o.a. vrije controle door Mathildes vertrouwelingen in het persoonlijk gevolg van gravin Margareta, zouden gelden: „tant et si longuement comme l'empeschement de couple charnel sera et durra entre nous et nostre dicte compaigne."

(100) M. VANDERMAESEN, Het slot van Rupelmonde als centraal archiefdepot van het graafschap Vlaanderen (midden 13de-14de eeuw), in: *Handelingen van de Koninklij-*

zal de lezer intussen niet ontgaan zijn dat aan Flote, Grimaut en diens medeplichtige moeder feiten werden aangewreven die ze in 1327 bezwaarlijk konden uitvoeren. Uit geen enkele aanwijzing blijkt dat zij na 1324 nog aan Lodewijks hof verschenen, laat staan nog enige politieke, administratieve of erefunctie vervulden.

Ten laatste in 1330 waren de persoonlijke problemen van de graaf van Vlaanderen opgelost vermits Lodewijk van Male op 29 november 1330 geboren werd.

DE OVERIGE "MISDADEN" VAN FLOTE

In de inleiding op deze bijdrage maakten we gewag van beschuldigingen zoals hoogverraad, schriftvervalsing en corruptie. Deze komen voor in de reeds hoger vermelde aanklacht tegen Flote, en worden wat het laatste punt betreft vermeld in het repertorium van Vane Guy. Aangezien deze aanklacht en wellicht nog andere stukken uit dit gerechtelijke dossier in 1336 nog in het grafelijke archief te Rupelmonde bewaard werden kunnen we ons voorstellen dat de inhoud ervan aan een aantal personen in het hofmidden bekend was, wat de faam van de abt van Vézelay verder in de grond boorde¹⁰¹.

De aanklachtenlijst bevat de beschuldiging van hoogverraad in 1324 wat Flotes ongenade mede zou kunnen verklaren. Hij zou namelijk gepoogd hebben om Karel van Valois naar een Engelse alliantie over te halen, gericht tegen Karel IV, zijn neef, tijdens de campagne in Aquitanië (in 1324), en werd hierom in 1326 (sic) te Parijs in hechtenis genomen¹⁰². Niet alleen lijkt een bestraffing twee jaar na de feiten onwaarschijnlijk, maar bovendien dateert de aanklacht niet eens die opsluiting te Parijs. Wat meer is, de bron zelf verhaalt het anders: Flote wenste niet Karel van Valois doch graaf Lodewijk tot het Engelse kamp over te halen, waarop deze evenwel niet inging¹⁰³. Dergelijk verraad tegenover de Franse kroon zal wel nooit in Lodewijks bedoeling hebben gelegen, en de auteur van dit voorstel zou wellicht ook dadelijk het vertrouwen van de graaf hebben verloren. Men stelt integendeel vast dat deze zijn raadsheer bleef steunen, zelfs toen de eerste beschuldigingen tegen hem bij de paus waren ingediend. Trouwens, deze politieke misstap kan geen reden zijn geweest tot vervolging door de kerkelijke rechtspraak.

Deze beschuldiging verbergt o.i. nauwelijks een niet verteerde wrok omwille van het onvermogen om de Vlamingen in 1324 actief bij de anti-Engelse campagne te betrekken. Het oprakelen van deze gebeurtenis was

ke Commissie voor Geschiedenis, CXXVI (1970), p. 297-298: „*Quedam rationes contra Verzeliacensem*”, en *Proces contre la mere Grimaut*.

(101) DE SOULTRAIT, o.c., kol. 660: „*Item, que de toutes les choses dessusdites est voix et commune renommée en la conté de Flandres, en la conté de Nevers et en la baronnie de Donzy.*”

(102) J. PETIT, *Charles de Valois (1270-1325)*, Parijs, 1900, p. 218, naar DE SOULTRAIT, o.c., kol. 654. Deze visie werd overgenomen door CAZELLES, o.c., p. 83, n. 3.

(103) DE SOULTRAIT, o.c., kol. 654.

bovendien bijzonder opportuun in 1331. Einde 1330 immers verloor Robrecht van Artois zijn zaak in burgerlijk geding m.b.t. de rechten op het graafschap Artois, en werd ervan verdacht valse rechtstitels als bewijsmateriaal te hebben voorgelegd¹⁰⁴. Robrecht wachtte het vonnis in het hieropvolgende strafrechtelijke proces niet af en vluchtte omstreeks september 1331 uit Frankrijk. Was het een toeval dat paus Johannes XXII op 9 augustus 1331 aan de bisschop van Parijs opdracht gaf een onderzoek tegen Flote in te stellen op grond van o.a. hekserij en schriftvervalsing¹⁰⁵. Het verband met Robrecht van Artois ligt voor de hand: notaris Pierre Tessons die de vervalste rechtstitels vervaardigde is Flotes medebeschuldigde. Wilde men doorheen de vermeende anglofilie van Flote, sympathisant van Robrecht, ook deze laatste treffen? Hoewel Robrecht slechts omstreeks Pasen 1334 openlijk de Engelse kaart ging spelen, is het best mogelijk dat hij reeds voordien op geldelijke steun van Edward III kon rekenen, en er ook werd van verdacht.

Niet minder zwaar is de beschuldiging van schriftvervalsing en corruptie. Flote en Grimaut zouden o.a. 50.000 lb. hebben verduisterd bij de onrechtmatige verkoop van delen uit het grafelijk patrimonium en zich hebben laten vergoeden in ruil voor afgeleverde stedelijke privileges. In samenhang hiermee zouden beiden het grafelijke grootzegel en tegenzegel hebben laten namaken¹⁰⁶. De bewaring van het zegel en het gebruik ervan om akten in grafelijke naam te valideren en af te leveren was inderdaad de hoofdvoorwaarde om zichzelf voordelen toe te kennen. Kunnen beschuldigingen zoals corruptie en valsheid in geschrifte na al die eeuwen nog aangetoond worden, of zelfs ontzenuwd? We gingen die uitdaging niet uit de weg.

Flote vervulde wellicht de functie van zegelbewaarder of had een eigen vertrouweling op die post. Dit bewees hij op 4 april 1324 in de reeds hoger vermelde brief aan het Brugse stadsbestuur waarbij hij een privilege voor het Vrije ter inzage toestuurde met de nadruk op de wijze van zegelen: in groene was en aan zijden staart¹⁰⁷. Die bevoegdheid had hij ontnomen aan Ottobonus van Caretto, proost van Sint-Donaas, die van 3 december 1322 tot 20 maart 1323, met Gwijde van Vlaanderen als ruwaard van Vlaanderen optrad en tevens het zegel in handen had¹⁰⁸. Ottobonus' eventuele plannen om de functie van de erfelijke kanselier van Vlaanderen als zegelbewaarder nieuw leven in te blazen werden door Flote blijkbaar met succes tegengewerkt. Na diens definitieve vertrek uit Vlaanderen in juli 1324 bleef het zegel een tijdlang bij Guillaume de Flavigny¹⁰⁹.

(104) CAZELLES, o.c., p. 81.

(105) COULON en CLEMENCET, o.c., fasc. IX, nr. 4643, p. 85-86.

(106) DE SOULTRAIT, o.c., kol. 658-659.

(107) S.A.B., Oorkonden, nr. 300.

(108) VUYLSTREKE, o.c., p. 240: „...van sinen rechte dat hi bezeghelde onse privilegien die min here van Vlaendren, die nu es, ons gaf”. (op datum van 8 april 1323).

(109) DE SOULTRAIT, o.c., p. 658: „Item li diits comtes avoit son grand seel et contre-seel, le quel portoit Guillaume de Flavigny”. Uit deze tekst zou zelfs kunnen worden afgeleid dat Flavigny (sedert de tweede helft van 1323) het zegel bewaarde, maar dan wel bij de gratie van Flote. Dit personage komt slechts tweemaal als getuige in een grafelijke akte voor, nl. op 7 februari 1325 (R.A.G., Fonds Staten van Vlaanderen, nr. 962, f°

Kon Flote met het zegel achter de hand ook daadwerkelijk grafelijk bezit verduisteren? Vooraf weze verduidelijkt dat verwerving en vervreemding van patrimoniumdelen, hetzij heerlijke rechten, hetzij roerende of onroerende bezittingen en inkomsten, noodzakelijkerwijze aanleiding waren tot een akte met grafelijk zegel. Nergens kon een formele schenking aan Flote teruggevonden worden, noch in notitievorm, noch in ongezegeld afschrift, noch in één der talrijke cartularia. Evenmin bestaat een akte van wederroeping terzake. Men mag ervan overtuigd zijn dat een schandaal van die omvang sporen zou hebben nagelaten.

De enige sector in het beheer van het grafelijke patrimonium waar geknoei met omvangrijke bedragen kon voorkomen, was de fiscaliteit. Ofwel werden rechtmatig ontvangen bedragen verduisterd en niet overgemaakt aan de daartoe bestemde grafelijke kas, ofwel werd smeergeld betaald voor beslissingen in grafelijke naam bekomen na tussenkomst van Flote.

Inzake de betalingen in het kader van de "Transportrente" en van de boetes opgelegd n.a.v. de opstand van 1323-1328 is men bijzonder goed ingelicht dank zij het zogen. "Repertorium van Vane Guy", ontvanger van Vlaanderen van 9 september 1331 tot begin 1333¹¹⁰. Deze zeer gedetailleerde staat van betalingen vermeldt inderdaad de kapitalisatie van enkele van deze rentelasten onder de verantwoordelijkheid van Artaud Flote, n.l. voor Gent¹¹¹, Oudenaarde¹¹² en Poperinge¹¹³. Vane Guy gewaagt hierbij uitdrukkelijk van Flotes bedrog en hebzucht. Dank zij de bewaarde Gentse stadsrekeningen is het mogelijk de gegrondheid van deze beschuldigingen, althans wat Gent betreft, te onderzoeken.

In tegenstelling tot zijn grootvader dacht Lodewijk II van Nevers niet langer aan de recuperatie van Waals-Vlaanderen, en zag in de jaarlijkse 10.000 lb. torn. "Transportrente" een welgekomen en zelfs broodnodige ontvangstpost in de grafelijke boekhouding. Toen de ontvangers de lopende jaarrente en de achterstallen opeisten ontstond protest of poogde men een minnelijke schikking te treffen. Gent slaagde erin haar achterstallen te laten reduceren tot 4 termijnen van 1.108 lb. par., d.w.z. 4.432 lb. par. die aan Conte Gualterotti werden betaald. N.a. hiervan werden Flote en Grimaut met een "hoofsheid", een attentie, van 400 lb. par. bedacht¹¹⁴. Vane Guy, steunend op de rekeningen van Gualterotti, vond slechts 3.332 lb. par. terug en schuift Flote een verduistering van 1.100 lb. par. in de

12 r° en op 14 maart 1325 (A. KLUIT, *Historia critica comitatus Hollandiae et Zeelandiae...*, II, Middelburg, 1782, nr. 402, p. 1065).

(110) R.A.G., Fonds Staten van Vlaanderen, nr. 962.

(111) R.A.G., Fonds Staten van Vlaanderen, 962, f° 3 r°: *Le ville de Gand pour le transport de Lille, de Douay et de Bethune, doit pour le Noël l'an M CCC et VIII jusques au march l'an XXIII, que li abbés de Verzelay le mist hors des mains monseigneur malvaisement et fausement...*

(112) R.A.B., Fonds Staten van Vlaanderen, nr. 962, f° 54 r°: *Et est assavoir que en l'an vintchiune ledite rente fu vendue a ledite ville par la malvasté, faussestei et convoitise de l'abbé de Verzelay qui monseigneur gouvernoit.*

(113) R.A.G., Fonds Staten van Vlaanderen, 962, f° 25 r°: *Et est a savoir que en l'an XXIII fu al abbet de Saint Bertin par le faus pourcach de l'abbei de Verzelay.*

(114) VUYLSTREKE, o.c., p. 326-327.

schoenen¹¹⁵. Oordeelden Flote en Grimaut die 400 lb par. een onderschatting van hun diensten en vonden zij in de ontvanger een medeplichtige om wat meer binnen te rijven? Of hield Gualterotti de 1.100 lb. par. voor zich alleen? Deze laatste hypothese geniet onze voorkeur. Gualterotti's biografie en loopbaan laten hem trouwens kennen als potentieel en ook daadwerkelijk financieel sjoemelaar: Italiaans bankier, stadsontvanger te Gent van 1314 tot 1319, ontvanger van Vlaanderen van 1322 tot 1326, grafelijk raadsheer tot in 1333. Moeilijkheden met zijn rekeningen bleven niet uit vermits hij in 1324 moest beloven alle in de jongste rekening "vergeeten" ontvangsten te zullen terugstorten¹¹⁶. Hij vergat blijkbaar ook de 1.100 bl. par. "van Flote" te boeken. Deze vos verloor geenszins zijn streken vermits hij in 1334 en 1335 verkoos Vlaanderen te verlaten toen zijn rekeningen van zeer nabij werden onderzocht. We zijn ervan overtuigd dat hij in 1332, toen Vane Guy de Vlaamse fiscaliteit doorlichtte, dit gat van 1.100 bl. par. zonder risico ten laste van Flote legde. Hij kon dit des te gemakkelijker doen vermits men in hofkringen op de hoogte was van Flotes problemen te Parijs in 1331.

Vane Guy beschuldigde Flote bovendien van verduistering van een deel van de afkoopsom van het Gents transportaandeel. Hij beschreef de overeenkomst ten belope van 13.000 lb. par. (sic), doch vermeldde slechts de ontvangst van 8.000 lb. par. door Gualterotti. Tegelijkertijd verweet hij Flote de overige 5.000 lb. par. voor eigen rekening te hebben opgestreken.

Guy geeft hier o.i. een merkwaardige boekhoudkundige voorstelling der feiten. De overeenkomst tussen graaf Lodewijk en de stad Gent van 24 mei 1324 voorzag nl. in de kapitalisatie van het jaarlijkse renteaandeel van 1.108 lb. par. voor een tegenwaarde van 13.296 lb. par., te betalen met termijnen van 2.000 lb. par. op 25 december 1324 en 1325, Pasen 1325 en 1326, 1 oktober 1325 en 1326, en 1.296 lb. par. op 25 december 1326. De graaf stemde er bovendien mee in dat 8.296 lb. par. werden toegewezen aan Conte Gualterotti, en 5.000 lb. par. aan Jan van Mirabello¹¹⁷.

De Gentse stadsrekeningen bewijzen alvast dat de stad tussen 15 augustus 1324 en 14 augustus 1328 de afkoop volledig betaalde en de bedragen zoals afgesproken aan Jan van Mirabello en aan Conte Gualterotti uitkeerde¹¹⁸.

(115) R.A.G., Staten van Vlaanderen, 965, f° 3 r°.

(116) Over C. Gualterotti, zie P. ROGGHE, Italianen te Gent in de XIVde eeuw. Een merkwaardig Florentijnsch hostellers- en makelaarsgeslacht: de Gualterotti, in: *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, 1 (1946), p. 197-225, en het artikel Gualterotti Conte door M. VANDERMAESEN, te verschijnen in het *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 13.

(117) S.A.G., Oorkonden, nr. 326, in vidimus door Filips VI van Valois, koning van Frankrijk, op verzoek van gravin Margareta van Vlaanderen en afgevaardigden van Gent (Parijs, mei 1337). Van Duyse dateerde de akte op 24 april 1324 daar waar Hemelvaartdag 1324 op 24 mei viel. Een ongezegeld afschrift van de overeenkomst vindt men nog te Rijsel, A.D.N., B 4064/5648.

(118) Gent betaalde uit tussen 15 aug. 1324 en 15 augustus 1328 aan Jan van Mirabello: 1200 lb. par., 1800 lb. par. en 2000 lb. par. (VUYLSTEKE, o.c., p. 422-423, 524 en 583), en aan Conte Gualterotti: 2400 lb. par., 2633 lb. par. en wellicht 3162 lb. par. (verloren rekening van 1324-1325) vermits reeds in 1326-1327 van volledige betaling werd gesproken (VUYLSTEKE, o.c., p. 422-423, 524, 583).

Vane Guy getuigt dan ook van een evidente kwade trouw en gaat bovendien zeer handig tewerk wanneer hij Flotes verduistering wil bewijzen. Aangezien hij toegang had tot het grafelijke archief moet hij de afkoopakte van 24 mei 1324 gekend hebben. Gelet op zijn bevoegdheden kon hij tevens weten dat de aan Mirabello toegewezen 5.000 lb. par. niet als ontvangst in de rekeningen van de Ontvanger van Vlaanderen zouden voorkomen. Guy wordt echter volkomen ongeloofwaardig wanneer men beseft dat Flote geen penning van die 5.000 lb. par. kon opstrijken. De eerste betaling aan Jan van Mirabello gebeurde immers na 15 augustus 1325, het saldo ten laatste op 14 augustus 1328. Flote was toen reeds van het Vlaamse politieke toneel verdwenen.

*****

Artaud Flote komt uiteindelijk niet zo uitgesproken misdadig en corrupt over als enkele bronnen ons willen doen geloven. We leerden hem veeleer kennen als een eerezuchtige persoonlijkheid en politiek avonturier. Van hui-ze uit was hij vertrouwd met de sfeer van de macht doch ook met de risico's van het politieke bedrijf. Dit ondervond hijzelf tijdens de eerste jaren van zijn kerkelijke loopbaan. Geholpen door familiebanden en relaties maakte hij zijn opwachting aan het koninklijk hof waar hij tijdens de winter van 1322-1323 het pad van Lodewijk II van Nevers kruiste. Met instemming van Karel IV en van Robrecht van Artois, diens raadsheer en gunsteling, nam hij de taak op zich om de jonge en onervaren graaf van Vlaanderen een tijdlang te begeleiden en hierbij de Franse belangen niet uit het oog te verliezen.

Het kwam in 1323 en 1324 tot een blijkbaar probleemloze samenwerking tussen beide mannen: Lodewijk schikte zich in de "voogdijrol" van Flote terwijl deze de grillen en eigenzinnigheid van de soms koppige en impulsieve jongeman over zich heen liet gaan. En toen de eerste aantijgingen tegen zijn raadsheer in het midden van 1324 werden ingediend deed Lodewijk dadelijk pogingen om zijn gezelschap bij de paus te verdedigen. Hiermee ontcrachtte hijzelf het voornaamste argument van Flotes tegenstanders tijdens de jaren die erop volgden nl. als zou diens perverse invloed de oorzaak zijn geweest van het stormachtige verloop van zijn eerste echtelijk samen-zijn met zijn echtgenote Margareta.

Na de impliciete vrijspraak door paus Johannes XXII geraakte Flotes naam in een neerwaartse spiraal. Zijn nu geïdentificeerde vijanden, gravin Mathilde van Artois en koningin Johanna van Frankrijk, bleven hem met de voortdurende impotentie van graaf Lodewijk (bij de gravin!) belasten. Aldus werd hij in 1327-1328 beschuldigd van medeplichtigheid aan hekserij: Lodewijks oneer was een staatszaak geworden.

We kunnen slechts vermoeden dat Robrecht van Artois hem de hand boven het hoofd hield tegen de aanvallen van de clan Artois-Bourgondië-Vlaanderen. In 1331 sleurde Robrecht Flote echter in zijn val mee. De beschuldiging van schriftvervalsing kon niet ten gronde onderzocht worden, doch het zal niemand ontgaan dat de abt van Vézelay op het zelfde ogenblik ook in Vlaanderen van een gelijkaardige misdaad werd beschuldigd...

zeven jaar na de feiten! Dit gebeurde dan wel in een poging van koning en graaf om de verkoop van het Gentse Transportaandeel ongedaan te maken. De controle op de stadsfinancien was één van de elementen van graaf Lodewijks centralisatiepolitiek geworden en zal tijdens de volgende jaren tot stijgende spanningen met Gent leiden. We zijn ervan overtuigd dat Flote nogmaals voor de goede zaak geslachtetofferd werd.

We hebben gepoogd de aanklachten tegen Flote te weerleggen, zoniet te relativieren. Als voornaamste raadsheer was hij uiteraard meestal in de buurt van graaf Lodewijk. Als Fransman en onbekend met de complexe politieke en sociaal-ekonomische toestand in Vlaanderen lokte zijn optreden zeker weerstand uit. Verraad pleegde hij echter niet, verduistering van Transportgelden was weinig waarschijnlijk en zelfs onmogelijk, en Lodewijks sexuele potentie gedurende vier jaar neutraliseren was voorwaar een krachttoer.